

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**VAZIRLAR MAHKAMASI HUZURIDAGI
O‘ZBEK TILINI RIVOJLANTIRISH JAMG‘ARMASI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI HUZURIDAGI DAVLAT
TILIDA ISH YURITISH ASOSLARINI O‘QITISH VA MALAKA OSHIRISH
MARKAZI**

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumani

MATERIALLARI

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 494.375

KBK: 81.633.1

D 26

Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar [Matn]: to‘plam / Sh.Sirojiddinov.
– Toshkent: Bookmany print, 2025. – 450 b.

Mazkur to‘plam “Davlat tili taraqqiyoti: muammo va yechimlar” mavzusidagi V respublika an’anaviy ilmiy-amaliy anjumaniga tilshunos olimlar, vazirlik, idoralar, mahalliy ijro etuvchi organlarning davlat tili bo‘yicha maslahatchilari hamda tadqiqotchilar tomonidan yuborilgan materiallardan tashkil topgan. Undagi maqolalarda davlat tilining dolzarb muammolari, ularni hal qilish bo‘yicha takliflar, yechimlar berilgan. To‘plam tilshunoslar, professor-o‘qituvchilar, tadqiqotchilar, magistrlar va talabalar uchun mo‘ljallangan.

(Maqolalarning ilmiy saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar).

Mas’ul muharrir:

Sh.Sirojiddinov, filologiya fanlari doktori, akademik

Tahrir hay’ati:

I.Azimov, filologiya fanlari doktori, professor

A.Eminov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

B.Jo‘rayeva, filologiya fanlari doktori, professor

M.Abdiyev, filologiya fanlari doktori, professor

F.Bobojonov, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Saparniyozova, filologiya fanlari doktori, dotsent

M.Hakimova, filologiya fanlari doktori, professor

M.Umirzoqova, filologiya fanlari doktori, dotsent

H.Yodgorov, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

H.Suyunov, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

N.Quldashev, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti huzuridagi Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi Ilmiy-metodik kengashida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-06-774-7

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

TA'LIM BOSQICHLARIDA DAVLAT TILINI O'QITILISHI VA MA'NAVIY TARBIYANING UZVIYLIGI

Shoxsanam TOSHMAMATOVA*

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim bosqichlarida davlat tilini o'qitish jarayonining o'ziga xos jihatlari va uning ma'naviy tarbiya bilan uzviy bog'liqligi yoritilgan. Davlat tili nafaqat bilim berish, balki yoshlarning dunyoqarashi, milliy ongini shakllantirish va ularni ma'naviy barkamol inson sifatida tarbiyalashda muhim vosita ekanligi ilmiy asoslarda tahlil qilinadi. Shuningdek, tilni o'qitish jarayonida milliy qadriyatlar, an'ana va urf-odatlar bilan uyg'unlikni ta'minlashning samarali usullari ko'rsatib o'tiladi. Maqolada davlat tilini puxta egallash ta'lim sifatini oshirish, barkamol avlodni voyaga yetkazish va milliy o'zlikni anglashga xizmat qilishi alohida ta'kidlangan. Shu orqali o'quvchilar tafakkuri va ma'naviy tarbiyasi bir butun jarayon sifatida qaraladi..

Kalit so'zlar: Davlat tili, ta'lim bosqichlari, o'qitish jarayoni, ma'naviy tarbiya, uzviylik, milliy qadriyatlar, yoshlar dunyoqarashi, barkamol avlod, ma'naviy barkamollik, milliy o'zlik, til ta'limi, tarbiyaviy jarayon, an'ana va urf-odatlar, ta'lim samaradorligi, til va tarbiya uyg'unligi.

The Teaching of the State Language at Educational Stages and Its Integration With Moral Upbringing

Abstract

This article highlights the specific features of teaching the state language at different stages of education and its close interconnection with moral upbringing. The state language is analyzed not only as a means of providing knowledge but also as an essential tool for shaping young people's worldview, national consciousness, and their upbringing as spiritually mature individuals. Furthermore, the article emphasizes effective methods of ensuring harmony between language teaching and national values, traditions, and customs. It is underlined that mastering the state language contributes to improving the quality of education, nurturing a well-rounded generation, and fostering national identity. Thus, students' thinking and moral education are considered as an integral process.

Keywords: state language, stages of education, teaching process, moral upbringing, interconnection, national values, youth worldview, well-rounded generation, spiritual maturity, national identity, language education, educational

* Jizzax davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti, toshmamatovashoxsanam94@gmail.com

process, traditions and customs, educational effectiveness, harmony of language and upbringing.

Kirish

Har bir millatning o'ziga xosligi, madaniyati va ruhiyati uning tili bilan chambarchas bog'liq. Til milliy qadriyatlarni avloddan-avlodga yetkazuvchi, xalqning o'tmishi, buguni va kelajagini bog'lab turuvchi ko'prik vazifasini o'taydi. Bu jarayonda davlat tilining o'qitilishi va ma'naviy tarbiya bir-biridan ajralmas ikki muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida bu ikki tushunchaning uyg'unligi kelajak avlodni har tomonlama yetuk shaxs sifatida shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. (Karimov, 2021, 145–152-b.)

Davlat tilini o'qitish – shaxsiy kamolot va milliy o'zlikni anglash mezonidavlat tilini o'rganish shunchaki grammatika va so'z boyligini egallash emas, balki chuqur ma'naviy jarayondir. U o'quvchi yoki talabada milliy o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantiradi. O'zbekiston misolida, o'zbek tili nafaqat muloqot vositasi, balki boy adabiy merosimiz, buyuk ajdodlarimiz hikmati va xalqimiz ruhiyatining ko'zgusidir. Bolalikdan ona tiliga mehr uyg'otish orqali ularda Vatanga muhabbat, milliy g'urur va hurmat tuyg'ulari poydevori yaratiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab, maktablar, kollejlarda va oliy ta'lim muassasalarida o'zbek tilining to'g'ri va chuqur o'qitilishi shaxsiy rivojlanishning dastlabki bosqichidan boshlab ma'naviy kamolotga zamin yaratadi. O'quvchilar til orqali o'zbek xalqining tarixi, urf-odatlarini, marosimlari va dunyoqarashi bilan tanishadilar. Bu jarayon o'z-o'zidan milliy ma'naviy tarbiyaning bir qismiga aylanadi. (Jo'rayev, 2022, 43-b.)

Ma'naviy tarbiya – tilni mazmun bilan to'ldirish

Ma'naviy tarbiya til o'rganishni chuqur ma'no-mazmun bilan boyitadi. Til quruq qoidalar majmuasi emas, balki insoniy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar, ezgu g'oyalar ifodasidir. Davlat tilini o'rganish jarayonida o'quvchilar Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdulla Qodiriy kabi buyuk adiblar asarlari bilan tanishadilar. Ularning ijodi orqali insoniy fazilatlar, adolat, jasorat, sadoqat va vatanparvarlik kabi tushunchalar o'quvchilarning qalbiga singdiriladi. (Rasulova, 2020, 210–219-b.)

Bu borada o'qituvchining roli juda muhim. U nafaqat til grammatikasini o'rgatishi, balki dars jarayonini milliy qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, adabiyot va san'at namunalariga asoslangan holda tashkil etishi lozim. Masalan, maqollar va topishmoqlar orqali tilning boyligini ko'rsatish bilan birga, ularda yashiringan hayotiy hikmatlarni tushuntirish zarur. Bu usul o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirish bilan birga, ularda teran fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Uzviylikning amaliy ifodasi

Bugungi kunda ta'lim tizimida davlat tilini o'qitish va ma'naviy tarbiyaning uzviyligini ta'minlash uchun bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O'quv dasturlariga milliy adabiyot va madaniyatga oid mavzular kiritilmoqda. "Adabiyot" va "Ma'naviyat asoslari" kabi fanlarning o'zaro integratsiyasi bu jarayonning yorqin misolidir. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida turli mavzudagi ijodiy tanlovlar, she'rxonlik kechalari, munozaralar va teatrlashtirilgan tomoshalar tashkil etish amaliyoti kengaymoqda. Bunday tadbirlar orqali o'quvchilar tilning ifoda imkoniyatlarini amalda sinab ko'rish bilan birga, o'zlarining ma'naviy va estetik dunyosini boyitadilar. Davlat tilini o'qitish va ma'naviy tarbiya o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan jarayonlardir. Til o'rganish ma'naviy tarbiyaning asosiy vositasi bo'lsa, ma'naviy tarbiya tilga ma'no va ruh bag'ishlaydi. Bu ikki jarayonning ta'limning barcha bosqichlarida uzviy olib borilishi kelajakda komil inson, o'z Vataniga sadoqatli va milliy qadriyatlarni hurmat qiluvchi shaxsni shakllantirishning kafolatidir. Ta'lim tizimida davlat tilini o'qitilishi va ma'naviy tarbiyaning o'zaro uzviyligi. (Xudoyberdiyeva, 2023, 58–65- b.)

Har bir millatning rivojlanishi uning tili va ma'naviy qadriyatlari bilan uzviy bog'liq. Til shunchaki muloqot vositasi bo'lmay, balki milliy o'zlikni, madaniy merosni va ma'naviy qadriyatlarni avlodlardan avlodga yetkazuvchi asosiy omil hisoblanadi. Shu sababli, ta'lim tizimida davlat tilini o'qitish va ma'naviy tarbiyani birgalikda, uzviy ravishda olib borish muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayon shaxsning har tomonlama kamol topishiga, uning o'z Vatani va xalqiga sadoqatli, ma'nan yetuk inson bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Til – ma'naviyat ko'zgusi

Til millatning ma'naviy dunyosini aks ettiruvchi ko'zgudir. O'zbek tili misolida, uning boyligi va ifoda imkoniyatlari xalqimizning necha asrlik boy tarixi, donoligi va san'atga bo'lgan muhabbatini namoyon etadi. Ta'lim jarayonida tilni o'qitish faqatgina grammatik qoidalar va lug'atni yodlashdan iborat emas. Bu o'quvchi va talabalarni millatning ruhiyati, an'analari, urf-odatlar va qadriyatlari bilan tanishtirish jarayonidir.

Maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab, bolalarga ona tilining jarangdorligi, so'zlardagi ma'no teranligi va ularning ichki ruhiyati his ettirilishi lozim. Bu yoshdagi bolalarga ertaklar, dostonlar va xalq qo'shiqlari orqali til o'rgatish ayniqsa samaralidir. Ertaklardagi qahramonlar misolida ular yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm kabi tushunchalarni farqlashni o'rganadilar, bu esa ularda axloqiy me'yorlar shakllanishiga asos bo'ladi.

Ta'lim bosqichlarida uzviylik

1. Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich sinflar: Bu bosqichda til o'qitishning asosiy maqsadi — bolada ona tiliga nisbatan muhabbat uyg'otish va uning og'zaki nutqini rivojlantirishdir. O'yinlar, rasmiy kitoblar, she'rlar va qo'shiqlar orqali til

o'rganish jarayoni ma'naviy tarbiya bilan uyg'unlashadi. Bolalar o'zbek adabiyoti durdonalari bilan ilk bor tanishadilar, bu esa ularda estetik did va kitobxonlik madaniyatini shakllantiradi.

2. O'rta va o'rta maxsus ta'lim: Bu bosqichda til o'qitish tizimli va chuqurroq o'rganishga o'tadi. O'quvchilar tilning tuzilishi, fonetikasi, morfologiyasi va sintaksisi bo'yicha fundamental bilimlar oladilar. Ayni paytda, adabiyot darslari orqali ularga o'zbek klassik adabiyotining ulug' namoyandalari — Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab, Furqat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va boshqalarning asarlari o'rgatiladi. Ushbu asarlar nafaqat tilning boyligini, balki milliy ma'naviyatning tub mohiyatini ham ochib beradi. O'quvchilar ularning ijodi orqali vatanparvarlik, fidoyilik, insonparvarlik, adolat va ezgulik kabi oliyjanob fazilatlarni o'zlashtiradilar.

3. Oliy ta'lim: Oliy ta'lim muassasalarida til o'qitish ilmiy-nazariy asosda olib boriladi. Talabalar o'zbek tilining nazariy asoslari, dialektologiyasi, tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari bo'yicha bilim oladilar. Shuningdek, ma'naviyat va ma'rifat, adabiyot tarixi fanlari orqali milliy qadriyatlar, falsafa va ma'naviy-axloqiy meros chuqur o'rganiladi. Bu bosqichda ilmiy asarlarni, hujjatli manbalarni va turli sohalarga oid adabiyotlarni ona tilida tahlil qilish orqali talabalarning tilga bo'lgan ilmiy yondashuvi shakllanadi. Ular tilni ilmiy izlanishlar uchun ham muhim vosita ekanligini anglab yetadilar.

Ma'naviy tarbiyada tilning roli

Til ma'naviy tarbiyaning asosiy vositasidir. Milliy maqollar, matallar, aforizmlar va hikmatli so'zlar til orqali inson ongiga singdiriladi. Misol uchun: "Yaxshi so'z — jon ozig'i" maqoli orqali so'zning qadri, uning inson ruhiyatiga ta'siri tushuntirilsa, "Mehnat rohatning kaliti" kabi maqollar orqali mehnatsevarlik, tirishqoqlik kabi fazilatlar shakllantiriladi. Bundan tashqari, til orqali o'rganiladigan milliy qo'shiqlar, dostonlar va xalq og'zaki ijodi asarlari yoshlarning nafaqat til boyligini, balki ularning estetik didini, milliy g'ururini va vatanparvarlik tuyg'ularini ham mustahkamlaydi. Har bir xalq og'zaki ijodi namunasi o'zida chuqur ma'naviy mazmunni, xalqning orzu-umidlari, ezgu niyatlari va hayotiy falsafasini jamlagan.

Uzviylikni ta'minlash yo'llari

Til va ma'naviyatning uzviyligini ta'minlash uchun ta'lim tizimida quyidagi yondashuvlar muhim: Integratsiyalashgan o'quv dasturlari: Til va adabiyot darslarini ma'naviyat, tarix va madaniyat fanlari bilan uzviy bog'lash. Masalan, tarix darsida muayyan davr o'rganilayotganda, o'sha davr adabiyoti va tili xususiyatlariga ham e'tibor qaratish. Interfaol o'qitish usullari: Darslarni quruq ma'ruzalar o'rniga bahs-munozaralar, roliklar tayyorlash, sahnalashtirish, loyiha ishlari kabi interfaol usullar bilan boyitish. Bu usullar o'quvchilarni faol fikrlashga va tilni amaliyotda qo'llashga undaydi. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish: O'quvchilar va talabalar orasida

kitobxonlikni targ'ib qilish, turli adabiy tanlovlar va kitobxonlik musobaqalari o'tkazish. Shuningdek, ularni faqatgina o'quv dasturidagi adabiyotlar bilan cheklamasdan, ularning qiziqishlariga mos keladigan badiiy asarlarni o'qishga rag'batlantirish. O'qituvchining namunasi: O'qituvchi o'z so'zi va xulqi bilan yoshlarga namuna bo'lishi, tilning go'zalligini, so'zning qudratini o'z nutqida namoyon etishi lozim. Ta'lim bosqichlarida davlat tilini o'qitish va ma'naviy tarbiya bir-birini to'ldiruvchi, bir-biriga asos bo'luvchi ikki muhim yo'nalishdir. Ularni uyg'unlikda rivojlantirish – o'z kelajagini o'zining milliy qadriyatlari va boy tarixi asosida qurayotgan jamiyat uchun zaruriy shartdir. Tilga e'tibor — millat kelajagiga e'tibordir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida davlat tilini o'qitish va ma'naviy tarbiyaning uzviyligi komil, ma'nan yetuk va milliy qadriyatlarni qadrlaydigan avlodni voyaga yetkazishning asosiy omilidir. Bu ikki jarayon bir-birisiz to'liq va samarali bo'la olmaydi. Til ma'naviyatga yo'l bo'lsa, ma'naviyat tilga ruh beruvchi qudratdir. Ushbu ikkisinin uyg'unligi kelajakda O'zbekistonning yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Karimov A. (2021). *Davlat tilini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va ma'naviy tarbiya omillari*. Toshkent: Fan va texnologiya.

Jo'rayev N. (2022). *Ta'lim tizimida davlat tilining o'rni va ma'naviy tarbiya bilan uzviyligi*. Toshkent. "Ma'naviyat va ma'rifat" jurnali.

Rasulova, M. (2020). *Boshlang'ich ta'limda davlat tilini o'qitish metodikasi*. Toshkent: Ilm ziyo.

Xudoyberdiyeva D. (2023). *Til o'qitish jarayonida milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya integratsiyasi*. Pedagogik izlanishlar ilmiy jurnali.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Til siyosati departamenti. *Davlat tilini rivojlantirish konsepsiyasi va ta'lim bosqichlarida qo'llash mexanizmlari*. Toshkent: Rasmiy nashr.